

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 378.7:364.07

*Земба Б. А.,
кандидат наук (рhD),
Жешівський університет
(Жешів, Польща)*

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядаються особливості формування соціальної та громадянської ключових компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті ідей Болонського процесу. Автор обґрунтовує продуктивність концепції ключових компетентностей у професійній освіті. Доводиться необхідність здійснення педагогічної діагностики дитини та її сімейного і суспільного середовища. Визначається структура ключових компетентностей, що відображають загальнопрофесійний характер діяльності й особистості майбутнього фахівця. Робиться висновок про необхідність ґрунтовної розробки ієрархічної системи компетентностей.

Ключові слова: *ключові компетентності, фахівець соціальної сфери, Болонський процес, якісна підготовка, зміст підготовки, педагогічна діагностика, організація процесу навчання, критерії освіти.*

В статье рассматриваются особенности формирования социальной и гражданской ключевых компетентностей будущих специали-

тов соціальної сфери в контексті ідей Болонського процесу. Автор обґрунтовує продуктивність концепції ключових компетенцій в професійній освіті. Доказується необхідність реалізації педагогічної діагностики дитини та його сімейної та соціальної середовища. Визначається структура ключових компетентностей, що відображають загальнопрофесійний характер діяльності та особистості майбутнього фахівця. Робиться висновок про необхідність розробки ієрархічної системи компетентностей.

Ключові слова: ключові компетентності, фахівець соціальної сфери, Болонський процес, якісна підготовка, зміст підготовки, педагогічна діагностика, організація процесу навчання, критерії освіти.

The article considers peculiarities of formation of social and civic key competences of future specialists of social sphere in the context of Bologna process ideas. The author substantiates the productivity of the concept of key competences in vocational education. It proves the necessity of implementation of the pedagogical diagnostics of the child and its family and social environment. Defines the structure of key competencies, reflecting the nature of the activity and personality of the future specialist. The conclusion about the necessity of well-grounded development of a hierarchical system of competences.

Key words: key competence, specialist of social sphere, the Bologna process, quality training, content preparation, pedagogical diagnostics, organization of the learning process, the criteria of education.

Глобалізація створює нові виклики для фахової підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Вони одночасно оволодівають як фаховими, так і ключовими компетентностями, які сформульовані в нормативних документах країн Європейського Союзу й України. У зв'язку з входженням України до Болонського процесу важливою є також обізнаність фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних педагогів, із ключовими європейськими компетентностями, необхідними всім індивідам для самореалізації та розвитку, прояву активної життєвої позиції, соціальної інтеграції та працевлаштування [8].

Для європейської освіти в найближчі роки ключовими є такі компетентності: спілкування рідною мовою, спілкування іноземними мовами, вміння вчитися, загальнокультурна, підприємницька, здоров'язбережувальна, соціальна та громадянська компетентності, ініціативність, культура самовираження. Проблема полягає в тому, як навчити майбутніх фахівців соціальної сфери оперувати такими компетентностями,

бути готовими змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, оперувати й керувати інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя [7; 10, с. 16–25].

Сьогодні Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог (В. Андрущенко, А. Богуславська, Н. Дем'яненко, В. Кремень, І. Добрянський, М. Згуровський, С. Сисоєва, М. Степко, Л. Таважнянський, Ю. Терещенко та ін.).

Ґрунтуючись на дослідженнях зазначених науковців, можна стверджувати, що провідними критеріями освіти в рамках Болонського процесу є якість підготовки майбутніх фахівців; розвиток довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; посилення конкурентоспроможності системи освіти [2, с. 5–19]. Проблема модернізації вищої соціально-педагогічної освіти на засадах ключових компетентнісного підходу стала предметом спеціальних досліджень О. Овчарук [7; 9, с. 13–41], О. Пометун [10, с. 16–25], Л. Сохонь [6], С. Трубачова [11, с. 53–58] та ін. Однак, в ієрархічній системі ключових компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери, на нашу думку, саме здоров'язбережувальна компетентність є універсальною якістю особистості, яка повинна стояти у центрі уваги сучасних учених.

Аналіз досліджень, у яких започатковано розв'язання окресленої проблеми, доводить, що науковці приділяють значну увагу визначенню умов формування здоров'язбережувальної компетентності в підростаючого покоління (О. Аксьонова, Т. Бабко, Т. Бойченко, А. Карабашева та ін.). У системі вищої школи зазначену проблему вирішують Н. Белікова, Д. Воронін, О. Дворнікова, О. Дорошенко, Н. Панчук та ін.

Проте проблема формування здоров'язбережувальної ключової компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в контексті ідей Болонського процесу не знайшла належного висвітлення у працях науковців.

Проблема формування здоров'язбережувальної компетентності досліджена недостатньо, немає однастайності в небагаточисельних трактуваннях, поняття “здоров'язбережувальної компетентності”, що пояснюється поліфункціональним характером даного терміну.

Висвітлючи проблему здоров'язбереження в освіті, науковцями акцентується увага на окремих особистісних характеристиках фахівця соціальної сфери, особливостях професійної діяльності, зокрема педагогічних технологій, які проявляються передовсім у турботі про здоров'я об'єктів соціально-педагогічного впливу.

Метою статті є визначення сутності та специфіки формування здоров'язбережувальної ключової компетентності майбутніх фахівців

соціальної сфери, виокремлення її як системотворчої в наборі всіх інших ключових компетентностей.

Основний зміст статті присвячено фаховій підготовці майбутніх працівників соціальної сфери на засадах компетентнісного підходу. Підготовка фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах України розпочалась порівняно недавно, тому потребує вдосконалення саме у зазначеному напрямі. Особливої уваги набувають питання гармонізації теоретичного та практичного складників підготовки, формування в майбутніх фахівців соціальної сфери творчої активності та життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю. Студенти мають усвідомити, перш за все, сутність здоров'язбережувальної ключової компетентності, яка є для них системотворчою.

У процесі майбутньої професійної діяльності від фахівців соціальної сфери вимагається високий рівень компетенцій, адже саме вони покликані на допомогу найбільш вразливим категоріям населення. Тому все більшого значення набувають, крім педагогічної кваліфікації, ще і навички, які виражаються в процесі діяльності та зумовлюються різними чинниками: глибокими загальними знаннями і постійним їх поглибленням, розвитком інтересів, відкритістю до проблем, мотивацією до здійснення перетворень, відкритістю щодо потреб дітей і молоді, навичками вербальної та невербальної комунікації, відповідним ставленням до важких і складних ситуацій, просуспільним ставленням.

Ці чинники входять до складу сфери особистісних і характерологічних умов професійної ролі фахівця соціальної сфери. Вони визначають ефективне та дієве виконання його функцій [13].

На думку провідних зарубіжних учених, формування у студентської молоді ключових компетентностей стає можливим за умов інноваційної освіти, що спрямована на навчання молодих людей:

- “життєвих навичок” (вміння долати особисті проблеми та стреси, бути толерантними по відношенню до інших, доцільно використовувати свій час, розуміти інструкції й дотримуватися правил тощо);
- міжпредметних умінь (обробляти й систематизувати текстову та числову інформацію, писати тексти і виступати перед аудиторією, проводити ділове спілкування, зокрема, працювати в групі, бути “членом команди” тощо);
- бути ініціативним, пропонувати нестандартні рішення, вміти аргументовано відстоювати власну точку зору тощо;
- проектування, що включає визначення пріоритетів, постановку мети, формулювання завдань, пошук ефективних способів здійснення

діяльності, оцінку своїх можливостей і ресурсів, презентацію, аналіз результатів діяльності тощо;

- наукове пізнання (висування гіпотез, моделювання, експериментування, аналіз та узагальнення результатів діяльності тощо) [12].

Одним із шляхів оновлення змісту освіти має стати включення до навчальних планів дисциплін за вибором, спрямованих на формування в студентів ключових компетентностей, а також осучаснення навчальних програм усіх без винятку предметів з метою досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей компетентісно орієнтованого навчання. Крім того, необхідним є суттєве посилення прикладного спрямування змісту навчальних предметів. Тому провідними видами навчально-пізнавальної діяльності студентів мають стати групові й індивідуальні проекти, практичні завдання, наукові дослідження, презентації, складання особистих резюме і портфоліо, а також соціальна практика [10; 13].

Слід зазначити, що ключові професійні компетентності є вже результатом системи професійної освіти, але без сформованої в системі загальної освіти бази – ключових компетентностей, їхній рівень буде досить низьким, оскільки в завдання професійної освіти входить лише “переміщення в контекст” тих універсальних способів діяльності, які становлять ключові компетентності [7].

Для забезпечення формування ключових компетентностей у системі освіти повинні бути сформовані певні знання як ресурс того, хто навчається. Але немає принципового значення, які саме це знання, що є їхнім предметом. Інакше кажучи, завдання формування ключових компетентностей передбачають не стільки перегляд предметного змісту, скільки зміну технологій освітнього процесу. Для фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних педагогів, такі технології мають спрямовуватися на пріоритетність здоров’язбережувальної компетентності в ієрархії всього іншого їх набору [9, с. 13–41].

Специфіка діяльності фахівців соціальної сфери неможлива без сформованості здоров’язбережувальної компетентності, яка передбачає збереження власного фізичного, соціального, психічного та духовного здоров’я і здоров’я свого оточення. Вона включає:

- життєві навички, що сприяють фізичному здоров’ю (раціональне харчування, рухова активність, санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку);

- навички, що сприяють соціальному здоров’ю (ефективне спілкування, співчуття, розв’язання конфліктів, поведінка в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільна діяльність і співробітництво);

- навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю (самоусвідомлення та самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей та програм, самоконтроль, мотивація успіху та тренування волі) [1, с. 40–43].

Якість професійної компетенції залежить від розвитку особистісних якостей фахівців, що мають забезпечувати відповідний рівень професійної взаємодії з користувачем соціальних послуг. Таким чином, професійна компетентність має виконувати продуктивну функцію фахівця соціальної сфери. В результаті такого підходу можна стверджувати, що професійна компетентність є провідним чинником і стрижневим компонентом майбутньої професії, а здоров'язбережувальна компетентність, у свою чергу, виступає необхідною умовою ефективної професійної діяльності.

Формування здоров'язбережувальної компетентності включає:

- концептуальні основи знань про здоров'я сучасної людини, розвиток культури духовного та фізичного здоров'я;
- прищеплення здорового способу життя (психолого-педагогічні та медико-гігієнічні аспекти);
- навички безпечної поведінки;
- культивування здоров'ятворчої, здоров'язбережувальної, життєактивної поведінки;
- оперування знаннями про здоров'я і його складовими;
- формування в особистості ціннісного ставлення до навколишнього середовища, до людей, до самої себе;
- володіння методами комплексної оцінки стану здоров'я та системою практичних умінь і навичок, які забезпечують збереження та зміцнення здоров'я;
- використання знань про збереження і зміцнення здоров'я, про саморегуляцію і самокорекцію;
- володіння методами та засобами надання першої допомоги;
- здатність проводити профілактику травматизму [1, с. 40–43; 5].

Із поняттям “здоров'язбережувальна компетентність” тісно пов'язані поняття “здоров'язбережувальні технології”.

Т. Бойченко відмічає, що сутність здоров'язбережувальних технологій полягає в проведенні відповідних коригуючих, психолого-педагогічних, реабілітаційних заходів з метою поліпшення якості життя особистості: формування більш високого рівня її здоров'я, навичок здорового способу життя, забезпечення професійної діяльності та її мінімальної фізіологічної “вартості” [1, с. 40–43].

У зв'язку з цим, завданням сучасного дослідження здоров'язберезувальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери повина стати, в першу чергу, відмова від негативних упереджень і диференційований підхід до оцінки відмінних від загальноприйнятих світоглядів і специфіки функціонування особистості в соціумі.

Тому своєчасними та необхідними в майбутній професійній діяльності соціальних педагогів є діагностика і якісна соціально-педагогічна робота.

Педагогічна діагностика передбачає відстеження динаміки соціогенеза особистості, визначення причин відхилень від норми (вивчення особливостей соціальної адаптації, вивчення спрямованості особистості, складання індивідуальних карт соціального розвитку, діагностика соціальних мереж і індивідуальної соціальної ситуації розвитку, діагностика спілкування, діагностика причин неуспішності в оволодінні соціально-побутовими вміннями та навичками). Соціально-педагогічна діагностика передбачає аналіз соціального здоров'я, виявлення осіб групи ризику з передбачуваними очікуваннями, а також категорії клієнтів із соціокультурними деформаціями або соціальним виключенням.

Основними завданнями, які покликані вирішити компетентні фахівці соціальної сфери, є:

1. Формування ціннісного ставлення до свого здоров'я.
2. Визначення ціннісних орієнтацій, усвідомлення соціальних норм через розумове, фізичне, соціокультурне, професійне, патріотичне виховання, а також виховання активної життєвої позиції.
3. Застосування здоров'язберезувальних технологій у власній професійній діяльності з метою гармонійного соціального розвитку та виховання загальної культури особистості.
4. Організація ефективної взаємодії загальноосвітніх установ з соціокультурними закладами.

Принципами формування здоров'язберезувальної компетенції фахівцями соціальної сфери є:

- 1) індивідуальна допомога в ліквідації конфліктних і критичних ситуацій у соціальному розвитку осіб різного віку, ціннісному становленні їхніх життєвих взаємин;
- 2) групова підтримка у фізичному, розумовому, соціокультурному, професійному, патріотичному становленні особистості;
- 3) практична турбота про закріплення і збереження фізичного, психічного та соціального здоров'я об'єктів соціально-педагогічного впливу;

4) послідовний розвиток екологічної, соціальної, естетичної, особистісної та професійної компетентності об'єктів соціально-педагогічного впливу;

5) організація різноманітної дозвіллевої діяльності (фізичної, пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практичної, творчої);

6) забезпечення та підтримка успішної суб'єкт-об'єктної взаємодії в соціумі;

7) забезпечення готовності до самоактуалізації через організацію досвіду самостійної діяльності та спілкування в групі;

8) допомога в організації соціально-середовищних умов для можливості збереження почуття безпеки та відчуття власної гідності;

9) адаптація в соціумі шляхом посилення ступеня самостійності і самоконтролю ситуації.

Однак, як би серйозно не продумувалося застосування здоров'язбережувальних технологій фахівцями соціальної сфери, наприклад, соціальними педагогами в загальноосвітніх навчальних закладах, якою б високою не була його компетентність, неможливо досягти поставленої мети без постійної підтримки та активної участі найближчого соціального оточення об'єктів соціально-педагогічного впливу. Тому формування здоров'язбережувальної компетенції фахівців соціальної сфери повинне орієнтуватися на розвиток уміння організації соціально-середовищних умов застосування здобутих знань і навичок.

Для цього необхідно використовувати результати правильно здійсненої педагогічної діагностики дитини та її сімейного і соціального середовища. Без сумніву, сам соціальний педагог не в змозі виконати очікувану в найкоротші терміни діагностику індивідуальних потреб учня, однак він може скористатися допомогою фахівців як у школі (шкільний педагог, психолог, логопед, соціальний працівник, інші вчителі, які мають контакт з учнем), так і поза школою (наприклад, фахівці психолого-педагогічної клініки; соціальні працівники центру соціальної допомоги; співробітники служби охорони здоров'я, поліції та інших культурно-освітніх або опікунсько-виховних закладів).

Організована таким чином співпраця може мати своїм результатом швидку організацію підтримки як дитини, так і її родини. Адже в процесі соціального впливу надзвичайно важливо, щоб сім'я (особливо неблагополучна) усвідомлювала потреби своєї дитини і необхідність її адекватної підтримки, щоб не втратити шанси дитини на досягнення успіху, як індивідуального, так і соціального, що, безсумнівно, може сприяти поліпшенню якості життя і наступних поколінь.

У процесі розвитку ключових компетентностей особливу увагу слід приділяти формуванню емоційно-вольового компонента особистості.

Необхідно актуалізувати сферу психологічних процесів, пов'язаних із саморозвитком особистості, що охоплює сприймання, увагу, пам'ять, мислення, уяву, волю, характер, здібності, фантазію. Важливо звернути увагу на значення прояву почуттів, уміння їх демонструвати та стримувати в різних життєвих ситуаціях. Важливе значення має вміння використовувати "терапію" поведінки, яка охоплює різноманітні хвилювання та стреси, пов'язані, зокрема, із виступами перед аудиторією. Важливими засобами самовдосконалення є особисті програми, щоденники, записники та ін. [10, с. 16–25].

Пріоритетним компонентом розвитку ключових компетентностей має стати формування моральної сфери особистості. Духовність людини, наукові знання дають можливість розібратися у складних явищах, що відбуваються в природі й суспільстві. Сучасна освіта передбачає переорієнтацію навчально-виховного процесу на постановку і розв'язання завдань самим фахівцем. Інтеграція в світовий освітній простір створює нові можливості для творчого розвитку кожної особистості. Щоб досягти обраної мети, майбутній фахівець соціальної сфери повинен вільно обирати формули успіху та власну професійну траєкторію.

Висновки. З огляду на зазначене, можна зробити висновок про те, що орієнтація змісту освіти на розвиток компетентностей передбачає ґрунтовне розроблення ієрархічної системи компетентностей. Ієрархічна система, у якій пріоритетна ключова компетентність є, водночас, і предметною, якою зумовлюється формування інших компетентностей, пов'язаних між собою за змістом і структурою. Така система може розвиватись у студентів поступово, залежно від предмета, освітньої галузі, року навчання. Тільки такий системний підхід до визначення результатів навчання на кожному з його етапів дозволить здійснити відповідні зміни в змісті освіти, що мають відбитися в стандартах освіти й навчальних програмах з окремих предметів.

Подана публікація не висчерпує всіх аспектів у галузі формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери, тому подальше дослідження буде спрямоване на визначення специфіки впливу майбутнього професіонала на власне здоров'я та здоров'я об'єктів соціально-педагогічного впливу.

Література

1. Бойченко Т. Навчити головного. Формування здоров'яформувальної та здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді / Т. Бойченко // Профтехосвіта. – 2009. – № 1. – С. 40–43.

2. *Бордовский Г. А.* Концептуальные подходы к управлению качеством современного образования / Г. А. Бордовский, С. Ю. Тряпицын // Информационный бюллетень. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2006. – № 1 (29). – С. 5–19.

3. *Боткин Дж.* Инновационное обучение, микроэлектроника и интуиция / Дж. Боткин // Перспективы. Вопросы образования. – 1983. – № 3. – С. 28–49.

4. Вища освіта України і Болонський процес : навчальний посібник / за ред. В. К. Кременя. – К. : Освіта, 2004. – 384 с.

5. *Воронін Д. Є.* Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. педаг. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / Д. Є. Воронін. – Херсон, 2006. – 20 с.

6. Життєва компетентність особистості : науково-метод. посібник / за ред. Л. В. Сохонь, І. Г. Єрмакова та ін. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.

7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.

8. *Локшина О. І.* Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : монографія / О. І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.

9. *Овчарук О.* Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – С. 13–41.

10. *Пометун О. І.* Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16–25.

11. *Трубачева С. В.* Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. В. Трубачева // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С. 53–58.

12. *Poraj G.,* Model indywidualnej opieki nad dzieckiem uzdolnionym – perspektywę i zagrożenia, (w:) Modele opieki nad dzieckiem zdolnym / G. Poraj ; Partyka M. (red.). – Warszawa, 2000. – S. 63.

13. *Strykowski W.* Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej / W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski. – Poznań, 2003. – S. 23.